

SVEINN YNGVI EGILSSON

Íslandsvísur og viðtökur þeirra

Frá Guðmundi Magnússyni til Jóns Trausta

Íslandsvísur eru óvenjulegt bókverk sem prentað var hjá Ísafoldarprentsmiðju árið 1903. Það er í rauninni sjálfútgáfa Guðmundar Magnússonar (1873–1918) og „prentað sem handrit“ í 150 númeruðum eintökum.¹ Verkið samanstendur af ljóðum eftir Guðmund og myndum eftir hann og Þórarin B. Þorláksson (1867–1924) sem síðar varð þjóðþekktur listmálari og telst til brautryðjenda í íslenski myndlist.² Þeir höfðu báðir starfað í prentsmiðju Ísafoldar, Guðmundur sem prentari og Þórarinn sem bókbindari. Fátítt var að rithöfundur og myndlistarmaður ynnu saman að útgáfu bókar og slíkt samspil texta og mynda sætti því tíðindum í íslenski útgáfusögu.³ Guðmundur var þrítugur þegar bókin kom út en hann var kominn af fátæku alþýðufólki á Melrakkasléttu og hafði lagt stund á prentnám á Seyðisfirði áður en hann flutti til Reykjavíkur árið 1895.⁴

¹ Á ytri titilsíðu stendur: „GUÐM. MAGNÚSSON OG ÞÓR. B. ÞORLÁKSSON / ÍSLANDSVÍSUR / LJÓÐ OG MYNDIR / PRENTAÐ SEM HANDRIT“. Á innri titilsíðu stendur: „ÍSLANDSVÍSUR / LJÓÐ / EFTIR / GUÐMUND MAGNÚSSON / ÁSAMT MYNDUM / EFTIR / ÞÓR. B. ÞORLÁKSSON / PRENTAÐ SEM HANDRIT / REYKJAVÍK [svo] / PRENTSMIÐJA ÍSAFOLDAR / 1903“. Vitnað verður til bókarinnar með blaðsíðutali innan sviga í meginmáli.

² Hlynur Helgason, „Viðtökur á verkum Þórarins B. Þorlákssonar. Þáttur í þróun íslenskrar listfræði“, *Ritid* 3/2018, bls. 187–215.

³ Á sýningunni Bókverk, sem opnuð var 2018 í tilefni af 200 ára afmæli Landsbókasafnsins, voru *Íslandsvísur* teknar sem „dæmi um verk sem hafa valdið straumhvörfum og eru tímamótaverk í prentverki og tilraunum listamanna, prentara og útgefenda til skapandi nálgunar við prentlistina og er hér áhersla lögð á samstarf listamanna og rithöfunda um gerð bókverka“. Sbr. sýningarskrána *Bókverk. Frá skapandi prenti til útgáfu listamanna. Sýning í Safnahúsinu við Hverfisgötu 7. júní 2018 – 2. júní 2019*. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, 2018.

⁴ Um ævi og verk Guðmundar, sjá Stefán Einarsson, „Guðmundur Magnússon – Jón Trausti“, *Skáldafing*, Reykjavík: Bókaútgáfa Guðjóns Ó. Guðjónssonar, 1948, bls. 191–225.

Í greininni verður fjallað um viðtökur *Íslandsvísna* enda er óhætt að segja að þær hafi orðið afdrifaríkar fyrir höfundarferil Guðmundar Magnússonar og leitt til þess að hann fór að kalla sig Jón Trausta. Undir því dulnefni birti hann *Höllu* (1906), *Heiðarbylíð* (1908–1911) og fleiri verk sem slógu í gegn og gerðu hann að einu vinsælasta sagnaskáldi Íslands á fyrstu áratugum 20. aldarinnar. Lengi hefur verið vitað að viðtökur *Íslandsvísna* voru höfundi erfiðar en þær hafa ekki áður verið rannsakaðar sérstaklega. Auður Aðalsteinsdóttir vísar að þeim í nýlegu riti sínu um vald og virkni ritdóma á íslensku bókmenntasviði.⁵ Hún vitnar þar í grein eftir Sigurð Sigurmundsson sem hafði orð eftir Guðmundi Magnússyni um áhrifin sem viðtökurnar höfðu á hann.⁶ Kristján Albertsson minntist líka í grein á viðtökur *Íslandsvísna* en fjallaði meira um þá hörðu gagnrýni sem annað verk Guðmundar, ljóðleikurinn *Téitur* (1903), fékk um sama leyti.⁷ Þá hlaut fyrsta ljóðabók hans, *Heima og erlendis* (1899), misjafna dóma eins og Stefán Einarsson rakti í grein um Guðmund en þar ræddi hann stuttlega um viðtökur *Íslandsvísna*.⁸ Áður en fjallað verður um viðtökur bókarinnar er rétt að gera grein fyrir efni og uppbyggingu hennar. Reynt verður að lýsa bókinni vel og vandlega svo að lesendur hafi forsendur til að meta hvernig ritdómarar hlutuðu hana sundur og tóku einstakar ljóðlínur hennar úr samhengi.

⁵ Auður Aðalsteinsdóttir, *Þvílíkar ófreskjur. Vald og virkni ritdóma á íslensku bókmenntasviði*, Selfossi: Sæmundur, 2021, bls. 15–16.

⁶ Sigurður Sigurmundsson, „Karlssonur vinnur konungsríki“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 58. árg., 6. tbl., 12. febrúar 1983, bls. 6–7. Orðin sem Sigurður hafði eftir Guðmundi voru tekin úr áritun hans á það eintak *Íslandsvísna* sem hann færði Háskóla Íslands að gjöf og vitnað verður nánar til síðar í þessari grein.

⁷ Kristján Albertsson, „Jón Trausti á vegamótum – síðari hluti“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 46. árg., 40. tbl., 14. nóvember 1971, bls. 11–13. Auður Aðalsteinsdóttir tekur líka dæmi um viðtökur þessarar bókar, sjá *Þvílíkar ófreskjur*, bls. 233 og 246–247.

⁸ Stefán Einarsson, „Guðmundur Magnússon – Jón Trausti“, bls. 209–214.

Draumalandið.

Ó, leyf mér þig að leiða
til landsins fjallaheiða
með sælusumrin löng.
Þar angar blómabreiða
við bliðan fuglasöng.

Þar að eins yndi fann eg,
þar að eins við mig kann eg,
þar batt mig trygðaband,
því þar er alt sem ann eg. —
Það er mitt draumaland.

'02

Mynd 1. Fyrsta kvæði bókarinnar er Draumalandið með mynd Þórarins B. Þorlákssonar (bls. 1).

Íslandsvísur

Eins og nafnið gefur til kynna eru *Íslandsvísur* safn kvæða sem tengjast landinu eða sögu þess og mörg þeirra eru eins konar ættjarðarljóð.⁹ Kvæðin eru 25 að tölu. Bókin hefst á tveimur ástarljóðum til landsins sem orðið hafa vinsæl í sönglögum. Hið fyrra er *Draumalandið* en kvæðinu fylgir mynd af heiðalandslagi með álftapari eftir Þórarin B. Þorláksson.¹⁰ Þetta er ein þekktasta lýsing í ljóði á sumarsælu íslenskra heiða. Kvæðið hefur orðið táknrænt fyrir fegurð og óspillta náttúru landsins eins og ráða má af heitinu á bókinni *Draumalandið* sem Andri Snær Magnason skrifaði gegn stóriðju á Íslandi.¹¹ Guðmundur Magnússon var náttúruunnandi og göngugarpur eins og auðfundid er á ýmsum kvæðum í bókinni þar sem útvist og umhverfi eru lofsungin, allt frá sjávarsíðunni til heiða og hálendis. Næst á eftir *Draumalandinu* kemur annað kvæði sem enn er sungið, „Eg vil elska mitt land“ („Íslandsvísur. Tileinkaðar hinum háttvirtu þingmönnum á alþingi 1901“).¹² Það er dæmigert fyrir þá aðferð ættjarðarskálda að telja upp samnöfn sem lýsa landslagi: „Þessum holtum eg ann, / þessum heiðum eg ann, / þessi hraun eru mein, sem að græða mér ber; / þessi fannþöktu fjöll / eru fornvínir öll / og hver fossandi smálækur vinur minn er.“ (4)¹³

Þá kemur kvæðið *Hættu að vígja* sem ort er út af þjóðsögum um bergvígslur Guðmundar biskups góða.¹⁴ Kvæðið *Íslandsminni* fylgir þar á eftir og er ættjarðarljóð með tilheyrandi hvatningu um að elska landið. Landlýsing kemur einnig við sögu í næsta ljóði sem heitir *Til ferðamanns*. Það minnir um margt á kvæðið *Til herra Páls Gaimard* (ort 1839) eftir Jónas Hallgrímsson. Sumarkoma er síðan yrkisefnið í samnefndu kvæði sem þar fer á eftir. Næst er svo kvæðið *Reykjavík* og er bænum þar óskað velfarnaðar.

⁹ Um íslensk ættjarðarljóð og einkenni þeirra í alþjóðlegum samanburði, sjá Svein Yngva Egilsson, *Ísland í Eyjahafinu*, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2019, bls. 13–89.

¹⁰ Kvæðið var fyrst prentað nafnlaust í *Kvænnabladinu*, 8. árg., 6. tbl., 7. júlí 1902, bls. 46. Sigfús Einarsson samdi lagið sem kvæðið er sungið við.

¹¹ Andri Snær Magnason, *Draumalandið. Sjálfshjálparbók handa hræddri þjóð*, Reykjavík: Mál og menning, 2006. Á 10 ára afmæli bókarinnar skrifaði Andri Snær á heimasíðu sína: „Nafnið á bókinni var lengi að fæðast, það vísar auðvitað í *Draumalandið* eftir Jón Trausta“ (Andri Snær Magnason, „*Draumalandið* 10 ára!“, *Andri Snær Magnason*, 25. mars 2016, sótt 21. nóvember 2023 af <https://andrisnaer.is/frettir/2016/03/draumalandid-10-ara>).

¹² Kvæðið var fyrst prentað í *Fjallkonunni*, 18. árg., 27. tbl., 15. júlí 1901, bls. 3. Bjarni Þorsteinsson samdi lagið sem kvæðið er sungið við.

¹³ Sbr. Svein Yngva Egilsson, *Ísland í Eyjahafinu*, bls. 78.

¹⁴ Jón Árnason, *Íslenskar þjóðsögur og afintýri*, I. bindi, Leipzig: J. C. Hinrichs, 1862, bls. 143–146.

Í kvæðinu Ekkjan kveður við annan og harmrænni tón því að þar talar kona sem hefur misst mann sinn í hafið í ofsaveðri. Hún er sakbitin og kennir sér um hvernig fór. Blikur hafi verið á lofti og maðurinn því talið óráðlegt að róa en hún hafi hins vegar storkað honum með því að hlæja kalt og sent hann út í opinn dauðann. Garðasjór, heitið á hafsvæðinu sem um ræðir (syðst í Faxaflóa, oftar nefnt Garðsjór), er endurtekið í lok hvers erindis á örlagaþrunginn hátt.

Í kvæðinu Landnám Geirmundar heljarskinns viku sögunni svo vestur í Dalí. Það er eitt af þeim kvæðum í bókinni sem einkennast af hetjuanda og upphafningu enda er landnámsmanninum lýst svo þegar hann nálgast landið: „Hátt má Geirmund heljarskin sjá, – / hvast, eins og valur, / starir á landið stafninum frá, / stórkynja halur.“ (20) Svipaður andi ríkir í næstu tveimur kvæðum. Heitir annað Varði og lýsir bautasteini sem ljóðmælandi vill höggva nafn sitt á hátt uppi á fjalli og hefja sig þannig yfir láglandið. Hið sama á við um kvæðið Þing sem næst er í röðinni en þar eru hamrar landsins taldir kjörinn þingstaður og að svo upphafið umhverfi ætí að hvetja þingmenn til dáða. Aftur verður vikið að kvæðunum Varða og Þingi síðar í þessari grein.

Háleitur fjallaandi setur auk þess svip sinn á næstu tvö kvæði. Annað heitir Tröllakirkja og því fylgir mynd af fossi í klettagili með stuðlabergi; í forgrunni er hylur sem speglar klettana en í bakgrunni eru fjöll með snjóflekkjum. Í kvæðinu er klettalandslaginu lýst sem kirkju náttúrunnar og fossinn fær svo orðið. Hann er látinn tala eins og kennimaður og ávarpar landsmenn, hvetur þá til að skynja guð í náttúrunni frekar en að fara í kirkjur til að hlusta á presta „tala um reiði, djöful, synd og dauða, / um dalinn tára, myrka, gleðisnauða“; sá guð sem búi í náttúrunni boði aftur á móti „*frelsi, gleði, fjör og þrótt og líf*“ (28) Kvæðið Fjallabúinn er einnig byggt upp sem brýningarræða tröllslegs anda sem hvetur láglandsbúa til að yfirgefa mannabyggðina og leita upp til fjalla: „Horfðu inn í helgidóminn, / höfuðsetur minna goða! / Heillar þig ekki yndisljóminn, / er þar slær um salinn roða?“ (31)

Í kvæðinu Steinkudys viku sögunni aftur til Reykjavíkur. Yrkisefnið eru örlög Steinunnar Sveinsdóttur sem var ásamt Bjarna Bjarnasyni fundin sek um morðin á bænum Sjöunda á Rauðasandi við Breiðafjörð. Hún lést í varðhaldi árið 1805 og var dysjuð á Skólavörðuholti eins og sýnt er á mynd sem fylgir kvæðinu. Ljóðmælandi vottar Steinunni samúð og segir að „freistingar, vonir og hamingjumorð“ hafi orðið henni að falli en deilir um leið á hrænisfullan almenning sem „stendur með sakleysissvip / og samþykkir prestsins og yfirvaldsins dóm“. (35)¹⁵ Næsta kvæði, Brennugjá, fjallar einnig um örlög sakamanna fyrir á

¹⁵ Sbr. bls. 76 þar sem skáldið segir í athugasemdum að farið sé frjálsglega með staðreyndir í þessu kvæði.

tíð. Ort er um þá sem brenndir voru á Þingvöllum fyrir ýmsar sakir og þeim sýnd samúð í kvæðinu en deilt á yfirvöldin: „en neistinn í augum þér, ofsótta skinn, / varð eldur í dómarans sinni; / þín ófrýna brún og þín innsogna kinn, / þín óp, er þú vafðist í logana inn, / það mótaðist alt í hans minni.“ (38)

Kvæðið Svanavatn lýsir sumarsælu á hálendinu og friðlandi fugla. Þegar sólin sezt heitir annað kvæði sem lýsir sumardýrð og kvöldfegurð eftir heitan dag. Munurinn er þó sá að nú er ljóðmælandinn og fylgdarmaður hans í byggð en ekki á hálendinu og því alltaf von á truflun sem „eitrar og skemmir vorn frið“. (42) Þetta er eitt af mörgum kvæðum í bókinni þar sem láglendi og mannabyggð er stillt upp sem andstaðu við þá fegurð og sælu sem heiðar og hálendi búa yfir. Í því sambandi er áhugavert að í næsta kvæði, Grindaskörðum, er ort um ófrýnileg „eldgígabörð“ sem hafa „raunasvip þungan á fjalllendið sett“. (43) Ljóðmælandi segir þó að ekki megi dæma „hart um þá hrjóstrugu jörð, / um hraunanna sprungur og gíganna börð, / því það sýnir ásýnd á eldbrunnum hlíðum, / að enn þá er land vort í smíðum“. (44)

Sögulegt kvæði kemur næst og heitir Hjalti. Það er ort um Hjalta Skeggjason, einn helsta leiðtoga þeirra sem vildu taka upp kristni á Íslandi og hafði sig mikið í frammi í deilum á Alþingi um það mál um árið 1000. Í kvæðinu er hann gerður að fulltrúa nýja tímans sem vill kasta gömlum siðum og ljóðmælandi lítur á hann sem helstu fyrirmynd sína um þann „sem frjálslega hugsar, sem hreinn er og beinn, / og hvorki til orða né framkvæmda seinn“. (47) Þar á eftir kemur Kvöldljóð sem lýsir því er ljóðmælandi gengur „draumum á hönd, / inn á leiðslunnar lönd“. (48) Það er eins og lognið á undan storminum því í næsta kvæði dregur svo til tíðinda.

Kvæðið heitir Vendetta og skáldið skýrir það í athugasemdum sínum aftast í *Íslandsvisum*: „Vendetta (bls. 49) þýðir *blóðhefnd*. Kvæðið er í sambandi við þann atburð, er gerðist veturinn 1902, að botnvörpuskip strandaði fyrir Suðurlandi, er sami maðurinn var skipstjóri á, er talinn var valdur að manntjóni og lögbroti í Dýrafirði ekki fullum tveim árum áður.“ (76) Stund hefndarinnar er runnin upp og það er „drotningin vætta og norna“ sem lætur „hræspár“ (49) ganga eftir, það er spár sem boða mannfall. Hún leysir úr læðingi ýmis náttúruöfl og yfirnáttúrulegar verur í skjóli nætur. Kvæðið einkennist af mikilli orðkynngi og heiftarlegum brýningum: „Og vættir, þið gammar með króknef og klær, / eg krefst þess þið stormana æsið, / já, keyrið með vængjunum loft og lög, / og logum úr ginjunum hvæsið!“ (51) Í kvæðislok er dagur runninn og skipið sokkið en í briminu „fleygist um strandrek og fjandmanna lík, / því fullkomuð blóðhefndin er“. (52)

Hafið er einnig nálægt í næsta kvæði sem heitir Eg ólst upp við sjóinn. Greini-

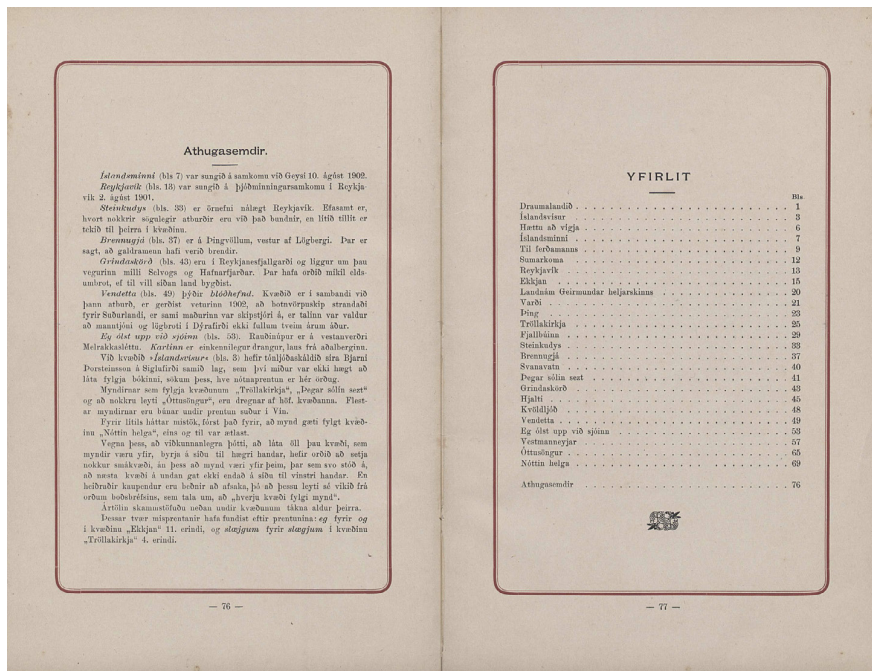

legt er að Guðmundur Magnússon yrkir þar um æskuslóðir sínar fyrir norðan enda segir í athugasemdum hans við kvæðið: „Rauðinúpur er á vestanverðri Melrakkaslétu. *Karlinn* er einkennilegur drangur, laus frá aðalberginu.“ (76) Lýst er miklu sjónarspili náttúrunnar á hvössum haustdögum þegar hafð, stormurinn og landið leika sinn hrikaleik en ljóðmælandinn skynjar í því sérstakt hljóð: „En mest fanst þó mörgum að heyra, / hinn máttuga básúnuróm, / og ekkert mitt snert hefir eyra / neitt áþekt að styrk eða hljóð.“ (55) Sambærilega lýsingu á sjónarspili náttúrunnar í stormi er að finna í kvæðinu Óttusöng síðar í bókinni: „syngur brimið með básúnurómi / sitt beljandi næturlag.“ (66)

Vestmannaeyjar heitir kvæðið sem kemur þar á eftir og enn er lýst sjávargangi en efninu er brugðið í buning norrænnar goðafræði. Í raun virðist um myndræna sköpunarsögu Vestmannaeyja að ræða sem sagðar eru upphaflega byggðar sem höll Ægis. Ægir heldur þar boð og þá sækja hann heim ýmsar vættir. Boðið verður sviptingasamt og endar með ósköpum þegar höll Ægis hrynur: „Þá flýðu vættir og flögð og álfar, / og finnar – og Ægisdæturnar sjálfar.“ (61) Tekur þá við samtal systranna Völu og Gróu „sem ferðast og spá“ og ráða þær í framtíð Vestmannaeyja eftir hrun hallarinnar, en „hátt gnæfðu enn þá súlubrotin“. (61) Í kvæðislok er því spáð að höllin muni aftur rísa í Eyjum og að framtíð þeirra verði björt. Kvæðið lýsir miklu hugarflugi og hefur að því leyti nokkra sérstöðu í bókinni ásamt kvæðinu *Vendetta* þar sem ímyndunaraflið fær líka að leika lausum hala.

Síðasta kvæði bókarrinnar er svo Nóttin helga. Það hefst á lýsingu á jólanótt en ljóðmælandi finnur ekki þann frið sem hátúðin á að bera í skauti sér enda lætur veðrið ófriðlega og haglið bylur á gluggum. Þetta verður ljóðmælanda til efni til að deila á þann friðarboðskap sem margir telja að felist í guðsorðinu og fordæmi Krists. Mannkynsfrelsarinn hafi ekki verið friðarins maður: „*Hann* hóf fyrir alvöru eilífa stríðið, / þá var andlega jafnvægið brotið og þrotið, / og logandi brandi í bygðirnar skotið; / þá byrjaði lífið, / með stríðið og kífið“. (71) Ljóðmælandi rökstyður þessa skoðun með sögulegum dæmum frá Rómaveldi til sinna daga. Hann fagnar ófriðnum enda telur hann að friður jafngildi dauða. Síðan segir hann: „Í sál minni einnig er álíka stríð, / sem endurrís sérhverja jólatíð. / Eg veit ei hvort á eg að elska' eða hata – / aðhyllast, safna', eða hafna og glata.“ (74) Í lok kvæðisins segist hann svo „elska hið eilífa kífið, / hinn eilífa storm gegn um mannkynsins lífi“. (74)

Íslandsvísur Guðmundar Magnússonar lýkur því ekki í sátt eða friði heldur á vígreifan hátt.

Mynd 2. Athugasemdir og yfirlit efnis í *Íslandsvísur* (bls. 76 og 77).

Matthías Jochumsson og „latínulaus skáld“

Það voru engir aukvisar sem tóku að sér að gagnrýna ljóðabók þessa unga alþýðumanns og prentara. Þjóðskáldið Matthías Jochumsson (1835–1920) birti ritdóm um *Íslandsvísur* í blaðinu *Gjallarhorni* 11. september 1903. Hann var af alþýðufólki kominn eins og Guðmundur Magnússon en hafði gengið menntavegin og lokið prófum úr Lærða skólanum og Prestaskólanum. Matthías hafði þjónað sem prestur í Móum á Kjalarnesi, Odda á Rangárvöllum og síðast á Akureyri. Árið 1900 hafði hann hætt prestskap og lifði nú á skáldalaunum frá Alþingi.¹⁶ Þetta ár (1903) lét hann reisa hús á Akureyri sem fékk hið táknræna nafn Sigurhæðir.¹⁷ Ferill Matthíasar frá alþýðlegum uppruna til æðstu metorða var þó ekki samfelld sigurganga en er engu að síður saga af félagslegum hreyfanleika.¹⁸ Þrátt fyrir velgengni sína og virðingarstöðu gleymdi Matthías aldrei

¹⁶ Þórunn Erlu Valdimarsdóttir, *Upp á sigurhæðir. Saga Matthíasar Jochumssonar*, Reykjavík: JPV útgáfa, 2006, bls. 515–571.

¹⁷ Sama rit, bls. 531–532.

¹⁸ Um félagslegan hreyfanleika á Íslandi á síðari hluta 19. aldar, sjá Hrafnkel Lárusson, *Ljóð-*

uppruna sínum og gerðist oft málsvari alþýðunnar. Það hafði hann einmitt gert fyrir á þessu ári þegar hann vakti athygli á Guðmundi Magnússyni og fleiri alþýðuskáldum í grein sem birtist í *Þjóðólfi* 16. janúar 1903. Hann brást þar við hörðum ritdómi sem Kolskeggur nokkur hafði skrifað í *Þjóðólfi* um ljóðabókina *Úr heimahögum* (1902) eftir þingeyska bóndann og skáldið Guðmund Friðjónsson frá Sandi (1869–1944).¹⁹ Í ítarlegum ritdómi sínum sem birtist í tveimur hlutum hafði Kolskeggur þessi tekið einstök orð og ljóðlínur úr samhengi og dregið sundur og saman í háði. Honum varð tíðrætt um ófrumlegt orðagjálfur, smekkleysur og málvillur sem hann taldi sig greina hjá Guðmundi Friðjónssyni.

Ritstjóri *Þjóðólfs*, Hannes Þorsteinsson (1860–1935), birti svar Matthíasar með athugasemd neðanmáls þar sem hann tók afstöðu með Kolskeggi og fullyrti að ritdómurinn væri þarfur. Hannes líkti gagnrýninni við vel heppnaða skurðaðgerð:

Hið „góða hjarta“ séra M. J. hefur auðsjáanlega vorkennt G. F. hinn heilsusamlega holdskurð Kolskeggs á ljóðum hans í *Þjóðólfi*. En G. F. hefur gott af því, að stungið sé á sullunum. Hann verður eflaust meinlætaminni eptir en áður, svo að það var hreinn óþarfi fyrir „góðskáldið“, að skjóta skildi fyrir G. F.²⁰

Í svari sínu segir Matthías að skáldskapur Guðmundar Friðjónssonar hafi „miklu meiri kosti en ókosti“ og leiðir talið síðan að öðrum alþýðuskáldum:

Svo vildi eg minnst á hin skáldin, þó einungis hin óskólagengnu. Eg hygg, að nú sé þeirra öld að byrja fyrir alvöru, – eg meina, að nú *geti*

---

ræði í mótun. *Félagastarf, fjölmiðlun og þátttaka almennings 1874–1915*, doktorsritgerð, Reykjavík: Háskóli Íslands, 2021, bls. 156–161.

¹⁹ Kolskeggur, „Ritdómur. *Guðmundur Friðjónsson*. „Úr heimahögum“ I“, *Þjóðólfi*, 54. árg., 43. tbl., 24. október 1902, bls. 169–170; Kolskeggur, „Ritdómur. *Guðmundur Friðjónsson*. „Úr heimahögum“ II“, *Þjóðólfi*, 54. árg., 44. tbl., 31. október 1902, bls. 173–174. Guðmundur Friðjónsson gat sér þess til að Kolskeggur væri dulnefni Þórðar Sveinssonar (1874–1946) sem var þá í Læknaskólanum og varð síðar forstöðumaður Kleppspítala. Sjá Guðmund Friðjónsson, „Svalað forvitni“, *Norðurland*, 11. árg., 16. tbl., 10. janúar 1903, bls. 63.

²⁰ [Hannes Þorsteinsson, 1. neðanmálgrein], *Þjóðólfi*, 55. árg., 3. tbl., 16. janúar 1903, bls. 10. Ef það er rétt til getið að Þórður Sveinsson hafi skrifað ritdóminn er læknislíkingin varla tilviljun en reyndar varð það algengt viðhorf í kjölfar raunseisstefnunnar að í skáldskap ætti að stinga á samfélagsmeininum og það smitaðist yfir í bókmenntaumræðuna. Sjá Svein Yngva Egilsson, „Leiðin til nútímans“, *Íslenskar bókmenntir. Saga og samhengi*, ritstjóri Ármann Jakobsson, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2021, bls. 508–510.

ungir menn farið að yrkja og gerast höfundar, þótt þeir kunni engin forn-mál – hve margir *kunna* þau? Nú *geta* menn farið að yrkja (segi eg), án þess að verða um leið óreglumenn og auðnuleysingar. Hvernig þá? Af því nú er brautin rudd, kunnáttan orðin auðfengnari en fyr, og sömuleiðis sönn menntun. Því sönn menntun er minna en margir ætla, komin undir skólagöngu. Sé gáfan gefin og góður vilji, verður þeim unga allt lífið að skóla, og allir góðir menn, lífs eða liðnir, sem þeir kynnast, að kennifeðrum.²¹

Matthías nefnir ýmis „latínulaus skáld“ sem hafi látið að sér kveða á Íslandi og í Íslendingabyggðum vestanhafs, þó bara karla og segir í lok upptalningarinnar: „Eg gæti talið 3–4 fleiri vestanhafsskáld, en nóg mun þykja komið, og þegar eg sleppi skáldkonunum, þá vona eg, að ónefndir viðkomendur fyrirgefi mér þögnina.“²² Það er ólíkt Matthíasi að taka kvenskáld ekki með í reikninginn enda var hann ötull talsmaður þeirra.²³ Ef til vill voru þetta aðskildir hópar í huga hans þó að skáldkonurnar væru flestar „latínulausar“ og ættu því heima í hópi alþýðuskálda. Hver sem ástæða þagnarinnar er verður það ekki frá Matthíasi tekið að hann hélt uppi öflugri málsvörn fyrir (karlkyns) alþýðuskáld í þessari grein. En þó að þetta væri hin almenna skoðun hans var ekki þar með sagt að einstök alþýðuskáld væru undanþegin gagnrýni þegar hann tók verk þeirra til umfjöllunar.

Í grein sinni um *Íslandsvísur* í *Gjallarhorni* 1903 fer Matthías frekar jákvæðum orðum um Guðmund Magnússon og ýmislegt í bókinni. Þó er ekki allt sem sýnist í ritdóminum og það sem í fyrstu virðist lof reynist blandað lasti. Matthías kemst til dæmis svo að orði:

Ljóðmæli G. M. eiga yfirleitt vel við mig, og einkum stefna hans og viðleitni, að kjósa sér texta eða yrkisefni til lærdóms og örfunar *fyrir lífið*. Og að því leyti kalla jeg að höf. sje gott skáld, þjóðlegt, tímabært

²¹ Matthías Jochumsson, „Hið nýja skáldakyn“, *Þjóðólfr*, 55. árg., 3. tbl., 16. janúar 1903, bls. 10. Fleiri brugðust við ritdómi Kolskeggs, sjá meðal annars Sigurð Jónsson, „Úr heimahögum“, *Norðurland*, 2. árg., 20. tbl., 7. febrúar 1903, bls. 78–79.

²² Matthías Jochumsson, „Hið nýja skáldakyn“, bls. 10. Ljóðskáldin sem Matthías nefnir í þessu sambengi eru Jón Þorsteinsson, Sigurjón Friðjónsson, Indriði Þorkelsson, Sigurður Jónsson frá Helluvaði, Guðmundur Magnússon (Jón Trausti), Guðmundur Hjaltason og Páll Jónsson, auk vesturíslensku skáldanna Stephans G. Stephanssonar, Jóhanns Magnússar Bjarnasonar, Sigurðar Jóhannessonar og Kristíns Stefánssonar.

²³ Helga Kress, „Móðir, kona, meyja. Matthías Jochumsson og skáldkonurnar“, *Óþarfar ummustur og aðrar greinar um íslenskar bókmenntir*, Reykjavík: Bókmennta- og listfræðastofnun Háskóla Íslands, 2009, bls. 95–125.

og menntandi. Af manni, sem náð hefur töluverðri menning af eigin rammleik og jafnan barizt við böll og blekkingar, þykir mjer mikil furða að fá slíka gjöf, sem þessi ljóðmæli eru.²⁴

Hið jákvæða er því skilyrt í dómi Matthíasar. Hann segir að ljóðmælin eigi „vel við“ sig en þó öllu frekar sú stefna og viðleitni sem hann telur sig greina hjá skáldinu, að vilja stuðla að lærdómi og örvun fyrir lífið; aðeins að því leyti sé skáldið gott, „þjóðlegt, tímabært og menntandi“. Í raun er ekki verið að hæla skáldinu eða skáldskapnum heldur viðleitninni. Þetta er það sem kallað er að fordæma með dauðu lofi (e. *damn with faint praise*).²⁵ Og Matthías heldur áfram að snúa upp á jákvæð ummæli í dómi sínum:

Höfundinum hefur víða tekizt vel með texta sína, og fyrir bregður ekki sjaldan, að hann skarar fram úr, bæði að hugsun og orðfæri. Og hvað frumleik snertir, braglist og háttaval gef jeg honum gott sæti meðal jafnaldra hans. Þann annmarka finn jeg kvæðunum helzt til foráttu, að *stæling* annara kvæða, þótt óviljandi sje, getur ekki dulizt, þeim, sem bóklist vora þekkja. En til allrar lukku er samt svo vel og lipurlega farið með annara hugmyndagóss, að slíkt mun óvíða lita kvæðin í alþýðumanna augum.²⁶

Matthías talar í öðru orðinu um frumleik en í hinu um að kvæðin séu í raun *stæling* á öðrum kvæðum, þó að alþýðumenn – eins og höfundurinn sjálfur – séu ómeðvitaðir um það. Þannig slær hann úr og í og það sem hann lætur hljóma jákvætt í lokin – að höfundurinn fari „til allrar lukku“ vel með „annara hugmyndagóss“ – er í raun það sem í almennu tali er kallað niðrandi hrós (e. *backhanded compliment*). Þá kvartar hann yfir lengd sumra kvæðanna og „þrjedikunartón“ í því sem hann kallar „,dócerandi“ náttúru-lýrik“.²⁷ Með því grefur hann enn frekar undan fyrra hóli sínu um að skáldið kjósi sér „yrkisefni til lærdóms og örfunar fyrir lífið“.

²⁴ Matthías Jochumsson, „Bókmenntir. Ný ljóðmæli“, *Gjallarhorn*, 1. árg., nr. 26, 11. september 1903, bls. 102–103, hér bls. 102.

²⁵ Orðalagið er komið frá Alexander Pope (1688–1744) sem hæddist að þessari aðferð hjá gagnrýnendum og lýsti henni svo í rímaðri satíru: „Damn with faint praise, assent with civil leer, / And without sneering, teach the rest to sneer; / Willing to wound, and yet afraid to strike, / Just hint a fault, and hesitate dislike“. Alexander Pope, *An Epistle from Mr. Pope, to Dr. Arbuthnot*, London: Lawton Gilliver, 1734, 201.–204. lína.

²⁶ Matthías Jochumsson, „Bókmenntir. Ný ljóðmæli“, bls. 102.

²⁷ Sama stað.

Matthías hafði í greininni í *Þjóðólfi* vakið verðskuldaða athygli á íslenskum alþýðuskáldum en greinin í *Gjallarhorni* sýnir að þegar á hólminn var komið átti hann það til að setja sig á háan hest gagnvart einstökum skáldum úr þeirra hópi. Þannig stóð hann í senn með alþýðunni og hóf sig upp yfir hana með því að gefa til kynna að maður í hans stöðu og með hans menntun sæi ýmislegt í skáldskapnum sem væri hulið „alþýðumanna augum“. Ritdómur Þjóðskáldsins var þó hátíð hjá því sem beið Guðmundar Magnússonar hjá lærðu ungskáldi sem hugsaði honum þegjandi þörfina.

Áfellsdómur Sigurðar Sigurðssonar frá Arnarholti

Sigurður Sigurðsson frá Arnarholti skrifaði ritdóm um *Íslandsvísur* sem birtist í tveimur hlutum í mánaðarritinu *Óðni* 1905, fyrri hlutinn 1. september og síðari hlutinn 1. október. Þá voru liðin heil tvö ár frá útgáfu bókarinnar og í sjálfu sér merkilegt að ritdómari biði svo lengi með að bregðast við og láti þá til skarar skriða af svo miklum þunga. Sigurður Sigurðsson frá Arnarholti (1879–1939) var nýrómantískt skáld, lærður lyfjafræðingur og uppeldissonur Björns M. Ólsen, rektors Lærða skólans.²⁸ Í ritdóminum talar hann um Guðmund og ljóð hans í hreinum háðstóni og ekki undir rós eins og Matthías hafði gert í gagnrýni sinni. Sigurður kemst svo að orði:

Það hafa við og við sjest athugasemdir um kveðskap G. M. í blöðunum; fyrsta kastið báru blöðin talsvert lof á kvæðin, eða lögðu skáldinu að minnsta kosti líknaryrði, auðsjáanlega til þess að slökkva ekki þennan guðdómsneista í fæðingunni.

Nú er eins og Guðmundur sje hættur að vera uppi á teningunum; gröfin er að síga saman yfir þessum lárberjum, sem hann komst yfir fyrir tilstyrk hjartagóðra manna. [...]

Fyrstu ljóðmæli Guðmundar, æskusyndirnar [*Heima og erlendis*, 1899], voru ekki stærri, en satt að segja eingan veginn smærri, en flestra annara byrjenda. Það var fálmi, sem gerði hvorki til nje frá; í því fálust engin „óefnd loforð“ á samvisku skáldsins. Svo Guðmundur hefur því ekki svikið neinn með „Íslandsvísunum“.

Ytri frágangur bókarinnar, eða pappír og prentun eru hvorutveggja ágætt. Kvæðunum fylgja myndir, eða „vignettur“, eptir Þórarinn Þorláksson. Þeim er með öllu ofaukið. Kvæðin eru ekki svo djúpsæ að fyrir

²⁸ Jóhann Gunnar Ólafsson, „Formáli“, Sigurður Sigurðsson frá Arnarholti, *Ljóðasafn*, Reykjavík: Helgafell, 1978, bls. 7–25, hér bls. 12–13.

þá sök þurfi skýringa, og sem sjálfstæð list eru myndirnar einskisvirði, sumar hræðilegar. [...]

– Eins og títt er um stórskáld heimsins leggur Guðmundur einga dul á það, að hann finnur hjá sjer *köllun*, og hana svo mikla, að lesandinn er á nálum með það, hvort skáldið muni geta fleytt henni til lands á þessum kríjuvængjum, sem hann leggur upp með.

„Óðinn“ hefur eðlilega ekki rúm til þess að flytja heil kvæði þessu til sönnunar, og síst þessi kvæði; en svo menn sjái skáldsins orð, verð jeg að tilfæra 3 vísuorð úr „Varða“:

En *nafn mitt* vil jeg sje til himins hafið
og höggvið djúpt á einhvern fastan stað,
svo allir megi eptirtekt því veita,
sem upp í *þessar hæðir* vilja leita.“¹

Svo mörg eru þessi orð; þau tala sínu máli svo það er óþarfi að bæta nokkru við.

Í kvæðinu „Þing“ heldur skáldið áfram í sömu tóntegund; skáldið getur þess, að nú þurfi ekki leingur „*útlenda snillinga*“ til þess að mála eða mynda landvættirnar. Það er nóg að íslensku snillingarnir geri það, og lesandinn mun fara nær um það, hverjum Guðmundi muni þykja tiltækilegast að fela þann vanda.

Um rjettmæti þessarar mikillætisbrjálunar, sem leggur eins og illan þef fyrir vit lesandans frá hverju blaði í bókinni, má segja með kerlingunni: Fyr má nú vera grátt í rót!²⁹

Leiðarstefið í gagnrýninni er að Guðmundur Magnússon hafi stórlega ofmetið skáldgáfu sína og eigin verðleika. Upphafin orð eins og *guðdómsneisti*, *stórskáld*, *köllun* og *snillingur* eru notuð á háðskan hátt og í raun látin tákna andhverfu sína eins og augljóst er af lokaorðunum þar sem bókin öll er sögð illa þefjandi af völdum hins meinta mikillætis. Orð skáldsins eru tekin úr samhengi þegar vitnað er í kvæðið Varða. Ljóðmælandinn í kvæðinu vill ekki enda í kirkjugarði á láglandinu (22) heldur klifrar hann upp í hæðir og heggur nafn sitt á „hæsta, efsta steinninn, sem jeg finn“. (21) Í kvæðinu er þessi steinn ekki sagður tilheyrja fjalllandinu sem hann stendur á heldur hafi hann „borist einhversstaðar frá“. (21) Ljóðmælandinn leitar því hátt og samsamar sig steini sem stendur stakur og er úr tengslum við umhverfið. Frá þessu segir Sigurður ekki í ritdóminum heldur

²⁹ Sigurður Sigurðsson, „Íslandsvísur“ eftir Guðm. Magnússon I“, *Óðinn*, 1. árg., 6. tbl., 1. september 1905, bls. 46.

hefur fáein vísuorð til marks um stórmennskubrjálæði Guðmundar. Matthías Jochumsson hafði aftur á móti í ritdómi sínum talið Varða með „merkustu“ kvæðunum í *Íslandsvísum*.³⁰

Það er kaldhæðnislegt að Sigurður frá Arnarholti orti sjálfur kvæði nokkrum árum síðar sem lýsir svipaðri þrá. Kvæðið heitir Haukaberg og birtist í blaðinu *Ingólfi* 1911. Það hefst á lýsingu á hauki, ránfugli sem horfir niður á heiminn úr hæstu hæðum:

Hátt á bergi,
hátt á bergi
haukur situr – sækir ekki’ í skjólin.
Sundlar ei, þótt velji brattan stólinn.
Hræðist hvergi,
hræðist hvergi!
Hans er eðli: einn og sér að fara –
ofan, frjálts og kaldur, niður stara.³¹

Guðmundur hafði komist svipað að orði í kvæði sínu (22):

Eg mun ei eignast bautastein í bygð.
Eg berst ei fyrir slíkum minnisvarða,
sem þeim, er fylla flesta kirkjugarða,
og eiga’ að minna’ á ýmiss konar dygð.
Nei, varðinn minn við himinn gnæfir hátt,
og horfir nið’r á alt, sem stendur lágt.

Sigurður frá Arnarholti hreifst af kenningum Friedrichs Nietzsche (1844–1900) og tileinkaði honum kvæðið Haukaberg sem er tilbrigði við hugmyndina um ofurmennið (þ. *Übermensch*).³² Þá var í lagi að hreykja sér hærra en allir aðrir en það þótti hins vegar aðfinnsluvert ef réttur og sléttur prentari leyfði sér að

³⁰ Matthías Jochumsson, „Bókmenntir. Ný ljóðmæli“, bls. 102.

³¹ Sigurður Sigurðsson, „Haukaberg“, *Ingólfi*, 9. árg., 31. tbl., 1. ágúst 1911, bls. 121.

³² Sigurður gerir þetta í útgáfu sinni á Haukabergi í bókinni *Ljóð*, Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg, 1912, bls. 14 („Haukaberg. Minning Fr. Nietzsches“). Sbr. Hannes Pétursson, „Inngangur“, *Fjögur ljóðskáld*, 2. útgáfa, endurskoðuð (frumútgáfa 1957), Reykjavík: Mál og menning, 2000, bls. 7–51, hér bls. 21. Um viðtökur ofurmennishugmynda Nietzsches í bókmenntum 20. aldar, sjá meðal annars Theodore Ziolkowski, „Zarathustra’s Reincarnations: Literary Responses to Nietzsche’s Work“, *Modern Language Review* 107: 1/2012, bls. 211–229.

yrkja kvæði í þessum dúr. Hann gat ekki verið ofurmenni heldur hlaut hann að vera haldinn stórmennskubrjálæði. Fuglamyndmál Sigurðar minnir auk þess á annað kvæði sem hann gerði að umtalsefni í ritdómi sínum um bók Guðmundar. Sigurður vitnaði þar til kvæðisins Þings þegar hann hæddist að skáldinu fyrir að segja að ekki þyrfti „útlenda snillinga“ til þess að mála eða mynda landvættirnar. Annað erindi kvæðisins Þings er svona (23):

Hér safnast oft haukar og setja hér þing,
 hér svífa þeir beinfleygu ernir um kring
 og hreiðra sig hæst upp við tinda.
 Og hér byggja landvættir hörgra og gil,
 – svo hér þarf ei útlenda snillinga til
 að mála þær upp eða mynda.

Þannig líkist afstaðan og myndmálið í Haukabergi einmitt þeim kvæðum Guðmundar sem Sigurður gagnrýndi hvað harðast. Það er engu líkara en að hann hafi hamast gegn því sem hann hreifst af í laumi og kannski átti hann erfitt með að fyrirgefa Guðmundi að hafa orðið honum fyrri til að yrkja á þennan sérstaka hátt.

Síðari hluti ritdómsins birtist svo í næsta tölublaði *Óðins*. Sigurður frá Arnarholti heldur þar áfram gagnrýni sinni á *Íslandsvísur* og tekur nú fyrir inntak og form kvæðanna. Finnur hann því flest til foráttu og únir til mörg dæmi þar sem orðalag og einstakar ljóðlínur eru dregnar sundur og saman í háði á sambærilegan hátt og Kolskeggur hafði gert í gagnrýni sinni á ljóð Guðmundar Friðjónssonar. Dæmin eiga að sýna að í kvæðunum sé lítið um persónulega tjáningu tilfinninga en því meira af siðaboðskap:

Fyrst og fremst eru það alt „gamlir kunningjar“, sem skáldið leiðir fram á sviðið: hnútur til presta og kirkju, móralskar hugleiðingar um vígðar og óvígðar ástir, afturhaldið, „elska og treysta á landið“, friður á jörð og velþóknun yfir mönnum, Ísland enn í smíðum og mörgu ábótavant, feta í feðranna spor o. s. frv.³³

Framsetningin endurspeglir ópersónulegt og ófrumlegt inntak kvæðanna: „Stíll eða framsetning Guðmundar fellur eins og flís við lend að mærdinni og merg-

³³ Sigurður Sigurðsson, „Íslandsvísur“ eftir Guðm. Magnússon II“, *Óðinn*, 1. árg., 7. tbl., 1. október 1905, bls. 52–54, hér bls. 52.

leysinu“.³⁴ Niðurstaða Sigurðar er að ljóðin í bókinni séu „eins og blóðlausir fuglar, sem bæra ekki vængina“.³⁵ Í fyrri hluta ritdómsins hafði hann talað um að skáldlegt vænghaf Guðmundar væri lítið og að hann flygi á kríuvængjum, þannig að hér kemur fuglamyndmálið enn við sögu.

Ritdómurinn er í heild mjög retorískur og einkennist af ýmsum mælsku-brögðum eins og háði eða íroníu og myndmáli sem ætlað er að gera lítið úr skáldinu og skáldskapnum. Þannig notar ritdómarinn gróteskt líkamsmál sem lýsir skorti af ýmsu tagi – mergleysi, blóðleysi, of litlum skáldavængjum – og höfðar til skynjunar á neikvæðan hátt þegar bókin er sögð lykta illa. Hann talar um að „gröfin“ sé að „siga saman yfir þessum lárberjum“ (lárber er lárviðarlauf og vísar hér í orðstír)³⁶ og gerir dauðamyndina enn gróteskari með því að segja svo í háði: „jeg vona að einginn saki mig um það (skáldsins vegna) að jeg „leggist á náinn“ þótt jeg geri vísurnar að umtalsefni.“³⁷ Lífleysið birtist líka í jurtamyndmáli Sigurðar: „Guðmundur hefur ekki „lesid blómin í Bragalundi“; það er sinan sem hann hefur týnt“.³⁸ Að tína sinu kallast á við áður nefnd ummæli hans í fyrri hluta ritdómsins: „Fyr má nú vera grátt í rót!“ Þar er væntanlega átt við að haustað hafi og snjóföhl hylji rætur grasanna, það er að þau kvæði sem skáldið hafi safnað saman séu sölnuð og lífvana.

Gróteskt myndmál með tilvísun í jurta- og dýraríkið er vel þekkt aðferð í sögu ritdóma og tengist satíruhefðinni eins og Auður Aðalsteinsdóttir ræðir um í riti sínu um vald og virkni ritdóma á íslensku bókmenntasviði. Jónas Hallgrímsson sló þennan tón í ritdómi sínum um *Tiðransrímur* Sigurðar Breiðfjörð og beitti grótesku háði til að afhjúpa þær smekkleysur sem hann taldi einkenna rímna-kveðskapinn. Eins og Auður segir var tilgangurinn sá að bæta bókmenntasmekk landsmanna: „Slíkt hlutverk taka ritdómarar gjarnan að sér en það á sér samsvörun í samfélagsgagnrýni og ádeilu satíruhefðarinnar; hugmyndinni um að reyta þurfi upp illgresið og skilja kjarnann frá hisminu.“³⁹ Dómharka og háðsleg gagnrýni Sigurðar frá Arnarholti sver sig í ætt við þessa ádeiluhefð sem hafði fest sig í sessi í íslenskri menningarumræðu á þeim tíma sem liðinn var frá því að Jónas birti sinn harða ritdóm í tímaritinu *Fjölni* árið 1837.

³⁴ Sama rit, bls. 53.

³⁵ Sama rit, bls. 54.

³⁶ Sbr. danska orðtakið *hvile på laurbærrene* og enska orðtakið *rest on one's laurels*.

³⁷ Sigurður Sigurðsson, „Íslandsvísur“ eftir Guðm. Magnússon I“, bls. 46.

³⁸ Sigurður Sigurðsson, „Íslandsvísur“ eftir Guðm. Magnússon II“, bls. 54.

³⁹ Auður Aðalsteinsdóttir, *Þvílíkar ófreskjur*, bls. 148.

Eftirmál

Háðslegir niðurrífsdómar höfða til margra lesenda og höfundar þeirra eiga oft greiðan aðgang að fjölmiðlum enda er slíkt efni líklegt til að auka útbreiðsluna. Ritstjóri *Óðins* var Þorsteinn Gíslason (1867–1938) sem hafði áður ritstýrt *Dag-skrá*, *Sunnanfara*, *Íslandi*, *Bjarka*, *Lög réttu* og *Skírni*.⁴⁰ Hann var því reyndur ritstjóri og kunnur þá list að halda höfundum og lesendum við efnið. Í því tölublaði *Óðins* sem hafði að geyma fyrri hluta ritdómsins birti Þorsteinn stutta athugasemd sem hljóðar svo:

Þó ritstj. „Óðins“ telji ritdómsgrein Sigurðar Sigurðssonar um „Íslandsvísur“ að mörgu leyti ósanngjarna, og kunnur ekki sem best við, að alltaf sje verið að telja eftir Guðmundi Magnússyni þann litla styrk, sem Alþingi einu sinni veitti honum, þá er hvorugt af þessu ástæða til að hafna greininni, sem annars er vel skrifuð, og þar að auki eftir eitt af efnilegustu skáldum okkar af yngstu kynslóðinni. En jafnheimilt er Guðmundi skáldi Magnússyni rúm í „Óðni“ til þess að svara greininni.⁴¹

Þorsteinn nefnir styrkveitingu Alþingis sem ástæðu þess að ýmsir hafi horn í síðu skáldsins. Guðmundur hafði árið 1903 sótt um 1.200 kr. ferða- og menntunarstyrk frá Alþingi en sú „upphæð svaraði til árslauða hæfustu skrifstofumanna, til dæmis í bönkum“.⁴² Guðmundur fékk styrkinn og naut þar ekki síst stuðnings Hannesar Hafstein.⁴³ Styrkurinn gerði honum kleift að dveljast erlendis fyrri hluta ársins 1904, fyrst í Kaupmannahöfn en síðan í Þýskalandi, Sviss og Englandi eins og hann lýsti í ferðaminningum sínum.⁴⁴

Árið 1905 hafði annar ritstjóri, Einar Hjörleifsson (1859–1938), vitnað í kvæði eftir Guðmund og síðan sagt í blaði sínu *Fjallkonunni*:

⁴⁰ Villhjálmur Þ. Gíslason, *Blöð og blaðamenn 1773–1944*, Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1972, bls. 204 og 211–223.

⁴¹ [Þorsteinn Gíslason], „Íslandsvísur“, *Óðinn*, 1. árg., 6. tbl., 1. september 1905, bls. 48.

⁴² Kristján Albertsson, „Jón Trausti á vegamótum – fyrri grein“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 46. árg., 39. tbl., 7. nóvember 1971, bls. 1 og 11–12, hér bls. 1.

⁴³ Sbr. Kristján Albertsson, „Jón Trausti á vegamótum – fyrri grein“, bls. 11–12 og *Alþingis-tíðindi* 1903, bls. 598 (aðgengileg á vef Alþingis: https://www.althingi.is/altext/althingis-tidindi/L018/018_thing_1903_thingskjol.pdf).

⁴⁴ Guðm. Magnússon, *Ferðaminningar frá Þýskalandi, Sviss og Englandi*, Reykjavík: Prentsmiðja „Frækorna“, 1905.

Oss er ekki ljóst, hvers vegna á að elta með stöðugum ónotum og lítilsvirðingarorðum mann, sem yrkir svona, eins og blað eitt hér leggur í vana sinn. Hvort sem lítið er á málið frá sjónarmiði réttlætisins eða göfuglyndisins, virðist ekki mega minna vera en að hann sé látinn í friði – þó að hann sé bláfátækur, og hafi orðið að stunda handiðn til þess að hafa ofan af fyrir sér!⁴⁵

Guðmundur hafði fengið misjafna dóma fyrir ljóðleikinn *Teit* (1903) eins og áður er getið og þá voru stóru orðin ekki spöruð. Í *Þjóðviljanum* hafði birst ritdómur eftir Bjarna Jónsson sem fann *Teiti* flest til foráttu og vitnaði háðslega til styrkveitingarinnar:

*Þetta er þá leikurinn, sem alþingi 1903 sæmdi verðlaunum, ef ekki beinlínis, þá óbeinlínis. Höf. nýtur nú verðlaunanna og ferðast borg úr borg, – kemur og sér, eins og Cæsar forðum, en sigurinn er in futuro (ókomin), eins og Kristján kvað. Höf. átti að vaða andlega strauma. Bara hann drukni nú ekki í þeirri Brúará, því svo eru þeir straumar, sem aðrir, að þeir geta vaxið smámenum yfir höfuð. Og þá er ver farið en heima setið!*⁴⁶

Þá hafði Jón Ólafsson (1850–1916), ritstjóri blaðsins *Reykjavíkur*, deilt á þá „ónáttúru“ höfundarins að skrifa leikverk í bundnu en ekki lausu máli og sagt með lítilsvirðingu: „það sem menn þola Henrik Ibsen, það þola menn ekki Gvöndi leikprentara!“⁴⁷ Guðmundur hefur væntanlega ekki talið þessa ritdóma svaraverða en hann svaraði þó ritdómi um *Teit* sem birst hafði í *Ísafold* og honum fannst bera vott um „meiri kurteisi en alment eigum vér að venjast“.⁴⁸

Ritdómur Sigurðar frá Arnarholti í *Óðni* 1905 um *Íslandsvisur* frá 1903 er eins og síðbúinn lokahnykkur á þeirri hörkulegu og niðurlægjandi meðferð sem Guðmundur hafði orðið að sæta af hendi ritdómara árum saman. Hafi hann ekki ætlað að virða ritdóminn svars gat hann varla setið þegjandi undir honum eftir athugasemd Þorsteins ritstjóra sem bauð honum opinberlega að ganga í leikinn og beitti hann ákveðnum þrýstingi. Svar skáldsins birtist í sama hefti

⁴⁵ [Einar Hjörleifsson], „Skírnir“, *Fjallkonan*, 22. árg., 16. tbl., 22. apríl 1905, bls. 61.

⁴⁶ Bjarni Jónsson, „*Teitur. Ljóðleikur í fimm sýningum* eptir Guðmund prentara Magnússon. R.vík 1904“, *Þjóðviljinn*, 18. árg., 30. tbl., 19. júlí 1904, bls. 118.

⁴⁷ [Jón Ólafsson], „Bókmentir“, *Reykjavík*, 5. árg., 52. tbl., 11. nóvember 1904, bls. 204.

⁴⁸ G. M. [Guðmundur Magnússon], „Teitur minn“, *Ísafold*, 31. árg., 60. tbl., 10. september 1904, bls. 239.

Óðins og síðari hluti ritdómsins. Svarið er í senn fullt af sársauka og reiði og felur frekar í sér tilfinningaviðbrögð heldur en tilraun til að svara gagnrýninni á efnislegan hátt lið fyrir lið. Guðmundur segir að ekki sé um „ritdóm að ræða, heldur *bakmalgi*“ og að Sigurður „gerði best í að fela sig sem fyrst og reyna í kyrþey að temja naggirni sína“ enda sé hann hælbitur: „Hann hefur áður hángt í hælunum á mjer, og jeg hef ekki getað fundið að það hafi skaðað mig neitt.“⁴⁹ Með þessari grótesku mynd af nagi og hælbiti má segja að Sigurður fái að kenna á sínum eigin meðölum en lágkúrulegar og dýrslegar ímyndir hafa annars lengi loðað við gagnrýnendur í bókmenntaumræðu.⁵⁰ Annað atriði sem vekur sérstaka athygli í svari Guðmundar varðar í raun stöðu *Íslandsvísna* sem bókar:

Þessi bók, sem hjer er um að ræða, hefur aldrei verið boðin almenníngi til kaups. Hún var gefin út og prentuð algerlega privat, handa nokkrum mönnum, sem höfðu skrifað sig fyrir henni fyrir fram, og þess vegna var upplagið ekki haft nema 150 eintök. Greinarhöf. veit því ekkert hvað hann er að tala um í upphafi greinarinnar. Bókin var alls ekki boðin honum. Til þess sá jeg manninn of vel út. [...] En fyrst Sigurður hefur sjeð bókina, þá hlýtur hann líka hafa sjeð það, að prentað var með skýru letri á titilblaðið á henni, að hún væri *prentuð sem handrit*. Slíkar bækur eru aldrei sendar blöðum eða tímaritum til umtals og allir vel siðaðir menn líta svo á, að ekki eigi við að tala um þær opinberlega. En Sigurði hefur legið meira á að spýta yfir hana gallinu en svo, að hann gæti gætt þessarar allsherjarreglu.⁵¹

Guðmundur skilgreinir bókina því sem prentað handrit sem aðeins er ætlað þröngum hópi til einkanota eða „algerlega privat“ eins og hann orðar það. Sem prentari hefur hann þekkt þetta form sem svarar til þess sem á dönsku kallast „trykt som manuskript“ og er ekki haft til sölu heldur ætlað ákveðnum lesendahópi.⁵² Aftast í bókinni er þetta tekið fram: „Þessi bók, *Íslandsvísur*, verður ekki

⁴⁹ Guðmundur Magnússon, „Athugasemd við ritgerð Sig. Sigurðssonar um „Íslandsvísur““, *Óðinn*, 1. árg., 7. tbl., 1. október 1905, bls. 55.

⁵⁰ Auður Aðalsteinsdóttir, *Þvílíkar ífreskjur*, bls. 67–71; Soffía Auður Birgisdóttir, „Ástfangið svín“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 72. árg., 41. tbl., 18. október 1997, bls. 6; Sissel Lie og Liv Nysted, ritstjórar, *Samtale med et svín. En antologi om litteraturkritikk*, Oslo: J. W. Cappelens Forlag, 1996.

⁵¹ Guðmundur Magnússon, „Athugasemd við ritgerð Sig. Sigurðssonar um „Íslandsvísur““, bls. 55.

⁵² Sbr. dönsku netorðabókina: „Trykt som manuskript er en angivelse på en trykt bog eller et småtryk af, at skriftet kun er beregnet for en snæver kreds og ikke er offentligt til salg“

til sölu hjá bóksöllum.⁵³ Hann hefur því ekki litið svo á að *Íslandsvísur* hefðu stöðu útgefningar bókar sem er í almennri dreifingu/sölu og lýtur þeim umræðulög-málum sem gilda á opinberum vettvangi. Með því að fjalla þannig um bók sem almenningur hafði ekki aðgang að og biða ekki eftir því að ljóð skáldsins kæmu opinberlega út hafi gagnrýnandinn gert sig sekan um skort á manndómi: „Þá hefðum við hittst á hösluðum velli. En það hafði hans framhleyfna, öfundsjúka smásál ekki þrek til; það var ábyrgðarminna að baknaga.“⁵⁴

Á næstu misserum birtust svo hinar vinsælu sögur *Halla* (1906) og *Leysing* (1907) sem gefnar voru út í nafni Jóns Trausta. Hulunni var svipt af höfundi þeirra í mánaðarritinu *Óðni* vorið 1907 og þá varð alþjóð ljóst að Jón Trausti og Guðmundur Magnússon voru einn og sami maðurinn.⁵⁵ Hann duldist því eins og margar skáldkonur hafa gert í tímans rás og Brontë-systur eru þekktasta dæmið um en þær birtu verk sín undir nöfnum karla. Charlotte Brontë (1816–1855) notaði dulnefnið Currer Bell, Emily Brontë (1818–1848) Ellis Bell og Anne Brontë (1820–1849) Acton Bell.⁵⁶ Þessi nöfn eru stutt og laggöð og

---

(https://denstoredanske.lex.dk/trykt_som_manuskript). Til dæmis gaf Finnur Jónsson fræðimaður út bókina *Carmína norræna. Rettet Tekst* með áletrun á titilblaðinu: TRYKT SOM MANUSKRIFT / TIL BRUG VED FORELÆSNINGER, København: Trykt hos Nielsen & Lydiche, 1893. Eins og áletrunin gefur til kynna var bókinn ætluð til notkunar í kennslu við Hafnarháskóla.

⁵³ Guðmundur Magnússon, *Íslandsvísur*, ónúmeruð blaðsíða aftast í bókinni. Sigurður frá Arnarholti segir reyndar í ritdómi sínum: „Skáldið hefur verið svo vinsamlegt að bjóða mönnum bókina fyrir 10 – tíu – krónur, meðan upplagið endist“. Sigurður Sigurðsson, „Íslandsvísur“ eftir Guðm. Magnússon I“, bls. 46. Skýringin á þessu kann að vera sú að Guðmundur hafi boðið einhvern eintök til kaups sem ekki fóru til styrktarmanna.

⁵⁴ Guðmundur Magnússon, „Athugasemd við ritgerð Sig. Sigurðssonar um „Íslands-vísur““, bls. 55. Í kvæði sínu Hildiríðarsynir lýsir Guðmundur Friðjónsson baknögurum og hælbitum á hliðstæðan hátt sem mönnum sem þora ekki að berjast á jafningjagrundvelli: „Hugdirfðin þeirra, hún er mest í ræðum, / hælbita slæga skortir manndómsrögg. / Þó að á hólmi þykist vopnum lofta, / þar er að hitta tóma ræghvofta.“ Guðmundur Friðjónsson, *Ritsafn* IV, Akureyri: Prentverk Odds Björnssonar, 1955, bls. 236. Kvæðið er byggt á þeim köflum Egils sögu Skallagrímssonar sem lýsa því þegar Hárekur og Hrærekur Hildiríðarsynir rægia Þórólf Kveld-Úlfsson við Harald konung hárfagra og valda falli hans.

⁵⁵ „Óðinn“ hefur nú fengið leyfi hans til þess að svara spurningunni og fletta grímunni af andliti hans. Og hjer sjá menn nú manninn. [Ljósmynd af Guðmundi Magnússyni fylgdi greininni.] Ýmsir þurfa ekki meira, því Jón Trausti var töluvert kunnur áður hann tók á sig dulargervið, og mynd er áður til prentuð af honum. En öðrum er þetta samt ekki nóg, og því skal það sagt svo að eigi verði á vilst, að skáldsagnahöfundurinn Jón Trausti er Guðmundur Magnússon skáld, eða Guðmundur Magnússon prentari, ef sumir vilja heldur heyra hann nefndan svo.“ [Þorsteinn Gíslason], „Jón Trausti“, *Óðinn*, 3. árg. 1. tbl., 1. apríl 1907, bls. 8–9, hér bls. 8.

⁵⁶ *Jane Eyre. An Autobiography*, Edited by Currer Bell, London: Smith, Elder, and Co., 1847;

hljóma vel eins og Jón Trausti. Ástæður Brontë-systra fyrir dulnefnunum voru kynbundnar því að þær vildu komast hjá fordómum sem ríktu í garð kvenna sem rithöfunda.⁵⁷ Ástæður Guðmundar virðast aftur á móti hafa verið stéttbundnar fyrst og fremst. Alþýðumaður og prentari var ekki tekinn alvarlega sem rithöfundur eins og hann hafði margoft orðið að reyna. Í ritdómum var hæðst að „Gvöndi leikprentara“ fyrir að taka sér sæti á skáldabekk og halda að hann væri maður með mönnum. Enginn gat hins vegar haft neitt á móti hinum óþekktu Jóni Trausta sem hljómaði mynduglega og var lesinn fordómalaust, að minnsta kosti áður en í ljós kom hver hélt raunverulega um pennann.⁵⁸

Sú ályktun sem hér var dregin um ástæður dulnefnisins fær stuðning af orðum skáldsins sjálfs. Árið 1913, tíu árum eftir útgáfu *Íslandsvísna* og fimm árum fyrir andlát sitt, gaf Guðmundur Magnússon Háskóla Íslands áritað eintak af bókinni. Því fylgdi frásögn hans af tilurð og viðtökum hennar og ástæðum þess að hann fór að kalla sig Jón Trausta. Áritunin er svohljóðandi:

Til háskóla Íslands
frá höf.

Engin bóka minna hefir haft jafn-mikil áhrif á líf mitt og þessi. Hún er svo til komin, að árið 1902 var jeg veikur af tæringu. Var jeg þá sumartíma í sveit og fjekk þar allgóðan bata, sem leiddi til algers bata á þeim sjúkdómi. En alt það ár var jeg atvinnulaus og hafði þá ekkert til lífsframfæris. Tók jeg þá það ráð, að jeg sendi út boðsbrjef að þessari bók til bókamanna um alt land. Vel getur verið, að allmargir þeirra hafi skrifað sig fyrir bókinni til að styrkja mig. 300 boðsbrjef voru send

---

Wuthering Heights. A Novel, By Ellis Bell, London: Thomas Cautley Newby, 1847; *Agnes Grey. A Novel*, By Acton Bell, London: Thomas Cautley Newby, 1847.

⁵⁷ Charlotte Brontë afhjúpaði höfundana í formála sínum að endurútgáfu *Wuthering Heights* og *Agnes Grey* árið 1850 en systur hennar, Emily og Anne Brontë, voru þá látnar. Hún útskýrði ástæður þeirra systra fyrir notkun dulnefnanna á eftirfarandi hátt: „Averse to personal publicity, we veiled our own names under those of Currer, Ellis, and Acton Bell [...] we had a vague impression that authoresses are liable to be looked on with prejudice; we had noticed how critics sometimes use for their chastisement the weapon of personality, and for their reward, a flattery, which is not true praise.“ Currer Bell, „Biographical Notice of Ellis and Acton Bell“, *Wuthering Heights and Agnes Grey*, By Ellis and Acton Bell, A New Edition Revised, With a Biographical Notice of the Authors, a Selection from their Literary Remains, and a Preface by Currer Bell, London: Smith, Elder and Company, 1850, bls. vii–xvi, hér bls. ix.

⁵⁸ Um nafnleysi og dulnefni í bókmenntum, sjá Robert J. Griffin, „Anonymity and Pseudonymity“, *The Cambridge Handbook of Authorship*, ritstjórar Ingo Berensmeyer, Gert Buelens og Marysa Demoor, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, bls. 341–353.

út og 120 áskrifendur fengust þá þegar. Nokkrir bættust við síðar. Upplagið var þá að eins haft 150 eintök. Kostnaður varð allur 4-500 kr. og varð mjer því þetta sá styrkur, sem studdi að því, að hjarga mjer til lífsins. – En svo var ráðist á bókina af svo miklum ódregsskap og illgirnri af manni, sem sjálfur kepti um skáldaheiðurinn við mig, og ekki gat unnað mjer ferðastyrks þess, er jeg fjeck um þessar mundir. Mjer sárnaði þetta því meira, sem langfæstir þeirra, sem ritdóminn lásu, áttu kost á að sjá bókina sjálfa. Það var við búið um eitt skeið, að þessi ritdómur riði mjer að fullu. Lengi varð jeg að fara huldu höfði í blöðum og tímaritum með kvæði mín, því að enginn vildi við þeim líta. Loks þreyttist jeg á að yrkja kvæði og gafst upp við það að mestu. Og þegar jeg byrjaði að skrifa sögur, var ekkert viðlit, að láta þær birtast undir mínu nafni. Þá fyrst, er sögurnar höfðu unnið sjer góðan orðstír undir dularnafninu, var vogandi að segja til höfundarins. Vel getur verið, að aðfinslurnar hafi allar haft við nokkur rök að styðjast – sum rökín hafa þá að minsta kosti verið hæpin – en mjer var *hvergi* sannmælis unt. (Á líkan hátt hafði Guðmundur Friðjónsson verið níddur nokkru áður, og hygg jeg að hann hafi aldrei beðið þess bætur.) Tilgangur mentamanna sýndist vera sá um það skeið, að unna *engum* alþýðumanni (það er: *ólærðum*) manni bókmentaorðstís. Beiskjan, sem þetta vakti í skapi mínu kemur einna skýrast fram í „Leysingu“ og „Borgum“. Þó hefi jeg til þessa sneitt hjá því, að ráðast *beint* á þennan níðingshátt, eða gjalda þeim í sömu mynt, sem að honum stóðu, og það er þess vegna, að þetta hefir í raun og veru skaðað mig minna en til var stofnað.

Rvík 29/10 1913

Guðmundur Magnússon⁵⁹

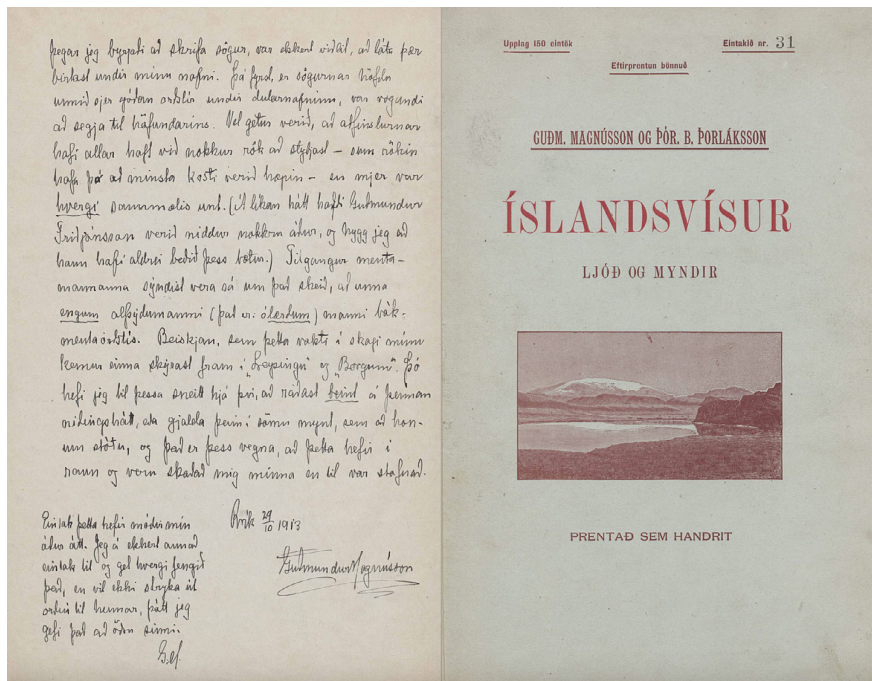
Það er merkilegt hvernig Guðmundur lýsir áhrifum *Íslandsvísna* á líf sitt. Eftir erfið veikindi (berkla) og atvinnuleysi varð bókín honum ákveðin lífsbjörg. En viðtökur hennar urðu líka afdrifaríkar fyrir hann og svo neikvæðar að hann taldi sig ekki geta skrifað lengur undir eigin nafni. Ritdómurinn sem hann vísar til

⁵⁹ Áritunin er á eintaki *Íslandsvísna* nr. 31 (aðgengilegt á bækur.is), á tveimur ónúmeruðum blaðsíðum næst á undan ytri titilsíðu. Undir áritunina hefur Guðmundur skrifað: „Eintak þetta hefir móðir mín áður átt. Jeg á ekkert annað eintak til og get hvergi fengið það, en vil ekki stryka út orðin til hennar, þótt jeg gefi það að öðru sinni. / Gef.“ Móðir Guðmundar, Guðbjörg Guðmundsdóttir (f. 1834), lést fyrir í þessum mánuði, 14. október 1913.

er án efa sá sem birtist í *Óðni*.⁶⁰ Guðmundur nefnir ferðastyrkinn sem sérstakt öfundarefni en rekur neikvæðnina að öðru leyti til stéttbundinna fordóma. Íslenskir menntamenn hafi á þeim tíma staðið gegn því að ólærðir alþýðumenn eins og hann sjálfur (og bóndinn og skáldið Guðmundur Friðjónsson) nytu viðurkenningar á bókmenntasviðinu.⁶¹ Hér verður ekki úr því skorið hve víðtæk eða kerfisbundin sú andstaða var en könnunin á viðtökum *Íslandsvísna* staðfestir að höfundur þeirra varð fyrir ítrekuðu aðkasti sem tengdist stétt hans og stöðu. Mennt sem stóðu ofar í samfélagsstíganum sýndu honum yfirlæti sem birtist skýrast í háðsglósum og niðurrífi Sigurðar frá Arnarholti. Áritun Guðmundar Magnússonar er til marks um áhrifin sem ritdómar geta haft á höfunda. Bókin átti að fara leynt og aðeins rata til styrktarmanna höfundarins en á endanum var það höfundurinn sem þurfti að fara leynt og skrifa framvegis undir dulnefni. Þannig björguðu *Íslandsvísur* Guðmundi til lífsins um leið og þær kostuðu hann höfundarnafnið.

⁶⁰ Þó að Guðmundur nefni höfundinn ekki á nafn hlýtur hann að eiga við Sigurð frá Arnarholti enda er ritdómur hans sá eini sem fellur að þessari lýsingu („var ráðist á bókina af svo miklum ódrensskap og illgirni af manni, sem sjálfur kepti um skáldaheiðurinn við mig“). Hallbjörn Halldórsson, sem flutti Guðmundi kveðju fyrir hönd prentara árið 1916, kvað einnig fast að orði um ritdóminn: „um þær mundir, sem Guðmundur byrjaði aftur að vinna við prentverk, kom út í „Óðni“ svæsin árás á „Íslandsvísur“ hans.“ H. H. [Hallbjörn Halldórsson], „Guðmundur Magnússon prentari og rithöfundur“, *Prentarinn*, 5. árg., 1.–8. tbl., 1. janúar 1916, bls. 1–4, hér bls. 2. Stefán Einarsson tilgreindi þennan ritdóm líka sérstaklega þegar hann rakti viðtökur *Íslandsvísna*: „Einkum var skáldið Sigurður Sigurðsson frá Arnarholti óvægur í dómum um skáldbróður sinn“. Stefán Einarsson, „Guðmundur Magnússon – Jón Traustí“, bls. 213–214.

⁶¹ Guðmundur Magnússon á væntanlega við þann dóm um kvæði Guðmundar Friðjónssonar sem birtist undir nafni Kolskeggs og fjallað var um hér að framan. Ævisöguritari Guðmundar Friðjónssonar, Þóroddur Guðmundsson frá Sandi, taldi að dómurinn hefði haft mikil áhrif á hann og fyllt hann efasemdum um hæfileika sína sem rithöfundur. Sjá Þórodd Guðmundsson frá Sandi, *Guðmundur Friðjónsson. Ævi og störf*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1950, bls. 158–160.

Mynd 3. Niðurlag áritunar Guðmundar Magnússonar gegnt ytri titilsíðu *Íslandsvísna* (1903).

ÚTDRÁTTUR

Íslandsvísur og viðtökur þeirra Frá Guðmundi Magnússyni til Jóns Trausta

Íslandsvísur voru önnur ljóðabók Guðmundar Magnússonar (1873–1918) sem síðar skrifaði vinsælar sögur undir dulnefninu Jón Trausti. Bókin var prentuð árið 1903 í Ísafoldarprentsmiðju og vandað mjög til útgáfunnar með myndskreytingum eftir skáldið sjálf og listmálarann Þórarinn B. Þorláksson (1867–1924). Ekki var um venjulega útgáfu að ræða heldur var bókin „prentuð sem handrit“ handa afmörkuðum hópi áskrifenda. Fyrsta ljóðabók Guðmundar, *Heima og erlendis* (1899), hlaut dræmar viðtökur og þessi litlu betri, þó að hún hefði að geyma ljóð sem urðu vinsæl í sönglögum eins og Draumalandið og „Eg vil elska mitt land“. Þjóðskáldið Matthías Jochumsson (1835–1920) birti kurteislegan en gagnrýninn ritdóm um *Íslandsvísur* í blaðinu *Gjallarhorni* 1903. Það var þó háðslegur niðurrífsdómur annars skálds, Sigurðar Sigurðssonar frá Arnarholti (1879–1939) í blaðinu *Óðni* 1905, sem hafði úrslitaáhrif fyrir bókina og höfund hennar. Guðmundur sagði síðar að hann hefði hætt að birta verk sín undir eigin nafni og tekið upp dulnefnið

Jón Trausti til þess að sögurnar sem hann setti saman í framhaldinu væru óbundnar af slæmu orðspori hans sem höfundar. Í greininni er fjallað um *Íslandsvísur* sem ljóðabók og síðan gerð grein fyrir hinum afdrifaríku viðtökum þeirra.

Lykilorð: Jón Trausti, ritdómar, viðtökur, úmarit, orðræða, ætjarðarljóð, dulnefni.

ABSTRACT

***Íslandsvísur (Iceland Verses) and their reception*
From Guðmundur Magnússon to Jón Trausti**

Íslandsvísur (Iceland Verses) were the second book of poems published by Guðmundur Magnússon (1873–1918), who later wrote popular novels under the pseudonym Jón Trausti. Issued in 1903, the book was lavishly produced with illustrations by the author and by Þórarinn B. Þorláksson (1867–1924), one of Iceland’s pioneering painters. It was not a public edition, but “printed as a manuscript” for a limited number of subscribers. Magnússon’s first book, *Heima og erlendis (Home and Abroad, 1899)*, hadn’t been well received and neither was this one, although it contained some poems which became popular in songs and are still sung, such as “Draumalandið” (“The Dreamland”) and “Eg vil elska mitt land” (“I want to love my country”). Renowned poet Matthías Jochumsson (1835–1920) wrote a critical but polite review of *Íslandsvísur* in the paper *Gjallarhorn* in 1903. However, it was a sarcastic and scathing review by another poet, Sigurður Sigurðsson from Arnarholt (1879–1939), published in the paper *Óðinn* in 1905, which proved to be fateful for the reputation of the book and its author. Magnússon later said that this had such an effect on him that he refrained from using his own name and adopted a pseudonym in his future publications, so that they would be unaffected by the negative reviews of his earlier work. After describing the book in some detail, the article discusses the critical reception of *Íslandsvísur* and the consequences it had for the author.

Keywords: Jón Trausti, book reviews, reception, periodicals, discourse, patriotic poetry, pseudonyms.

SVEINN YNGVI EGILSSON

Prófessor í íslenskum bókmenntum síðari alda

Íslensku- og menningardeild

Hugvísindasviði Háskóla Íslands

syc@hi.is

